

บทที่ 6

บทสรุป

การศึกษานี้ ได้พยายามเปลี่ยนมุมมองต่อความหมายของการศึกษาเรื่อง “เศรษฐกิจ” ว่ามิได้เป็นเพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเงินตรา หรือการค้าขาย เท่านั้น แต่เศรษฐกิจในความหมายที่กว้างกว่า ยังหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแต่ละด้าน ได้แก่กิจกรรมการผลิต กิจกรรมการแลกเปลี่ยน กิจกรรมการกระจายทรัพยากร และกิจกรรมการบริโภค ซึ่ง “ยึดโยง” หรือ “ฝัง” (Embedded) อยู่กับสังคม-วัฒนธรรม และ วิถีชีวิตผู้คน ตั้งแต่ระดับรัฐไปจนถึงระดับครัวเรือน หรือตั้งแต่พระมหากษัตริย์ ไปจนถึง คนธรรมดาสามัญชน ไพร่ทาส ซึ่งล้วนแต่มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการเป็นกลไกขับเคลื่อนภายในระบบเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านนาทั้งสิ้น จากการศึกษาทำให้เกิดข้อค้นพบสำคัญในสามประเด็นหลัก ๆ เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคทองของอาณาจักรล้านนา ระหว่าง คริสต์ศตวรรษที่ 14-16 ดังนี้

6.1 เศรษฐกิจของอาณาจักรล้านนา เป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค

พบว่า แท้จริงแล้ว บริบทเงื่อนไขในระดับภูมิภาคเป็นเงื่อนไขปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งต่อเศรษฐกิจของรัฐในสมัยโบราณ โดยความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นไปในลักษณะที่การตอบสนองต่อปัจจัยภายนอกแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขปัจจัยและศักยภาพภายในที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่

สำหรับกรณีของล้านนานั้นสัมพันธ์กับเศรษฐกิจระดับภูมิภาคถึงสองด้านด้วยกัน ได้แก่การสัมพันธ์กับเครือข่ายเศรษฐกิจของบรรดารัฐตอนในภาคพื้นทวีป ไปจนถึงการติดต่อกับแผ่นดินจีนโดยตรง โดยเฉพาะในสมัยราชวงศ์หมิงผ่านการค้าในระบบบรรณาการ ทำให้ล้านนา มีสถานะเป็น “รัฐการค้าตอนในภาคพื้นทวีป” (Hinterland Trading State) ที่มีบทบาทใน “การค้าแบบส่งผ่าน” ระดับภูมิภาคอยู่แล้ว อย่างน้อยนับแต่คริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา และกลายเป็นพื้นฐานที่ทำให้เข้าไปสัมพันธ์กับช่วงเวลาก่อตัวของ “ยุคแห่งการค้า” (Age of Commerce) ระดับภูมิภาค ที่มีจุดเริ่มต้นนับแต่ ค.ศ.1400 ซึ่งความเฟื่องฟูของการค้าทางทะเลเริ่มก่อตัว ทำให้เศรษฐกิจล้านนาเข้าไปสัมพันธ์กับการค้าของเมืองท่าชายทะเลมากขึ้นทั้งทางด้านอ่าวสยาม (อ่าวไทย) ผ่านทางกรุงศรีอยุธยา และโดยเฉพาะทางด้านอ่าวมะตะมะ (Martaban) ผ่านอาณาจักรมอญหงสาวดี

ล้านนามีบทบาทสำคัญในการป้อนสินค้าของป่าและเครื่องยา จากล้านนาเองและบรรดารัฐ
ตอนในภาคพื้นทวีปด้วยกัน ไปสู่เมืองท่าทั้งสองแห่ง ขณะเดียวกันก็ได้นำสินค้าฟุ่มเฟือยต่าง ๆ
กระจายกลับไปยังดินแดนตอนใน การค้าระหว่างรัฐของล้านนานั้นเป็น “การค้าของรัฐ” โดยเป็น
ลักษณะการค้าที่ “แฝง” อยู่ในความสัมพันธ์ทางด้านศาสนาและการทูตกับรัฐรายรอบ เรียกว่าเป็น
“การค้าแบบจารีตระหว่างรัฐ” (Traditional Trans-State Trade) ส่วนการค้ากับราชสำนักจีนนั้นมี
รูปแบบพิเศษ คือ “การค้าในระบบบรรณาการ” (Tributary Trade) ที่ล้านนาขอรับระบบประมุข
ท้องถิ่น (Tusi; 土司) และยินยอม “สินกุง” (Jin'gong; 進貢) คือถวายบรรณาการแก่จักรพรรดิจีน
เพื่อแลกกับผลประโยชน์ตอบแทนเป็นสิทธิทางการค้าในลักษณะ “จารีต” ซึ่งทำกำไรได้มากให้แก่รัฐ
นอกจากนี้ พบว่าล้านนาก้าวขึ้นมามีบทบาทมากที่สุดตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 15 โดยมีสาเหตุสำคัญ
ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากสงคราม 40 ปี ระหว่างอาณาจักรอังวะและอาณาจักรมอญหงสาวดี เอื้อให้
เส้นทางด้านล้านนากลายเป็นเส้นทางข้ามภูมิภาคหลักที่เชื่อมตรงระหว่างการค้าของดินแดนตอนใน
ภาคพื้นทวีปกับการค้าทางทะเล ส่งผลให้มีโอกาสความมั่งคั่งมาสู่รัฐได้อย่างไพศาล

6.2 สามัญชนในล้านนาเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม

ศักยภาพของรัฐล้านนาที่เข้าไปสัมพันธ์กับการค้าในระดับภูมิภาคได้นำผลประโยชน์และความ
มั่งคั่งจำนวนมากมาสู่ชนชั้นนำคือราชสำนักและบรรดาขุนนางมูลนาย แต่ด้วยกระบวนการทาง
วัฒนธรรม คือค่านิยมในการ “บริโภคทางสังคม” (Social Consumption) ส่งผลให้ชนชั้นนำใน
ล้านนา ใช้จ่ายทรัพย์สินจำนวนมากไปกับการตอบสนอง “ความศรัทธา” ในพุทธศาสนา ด้วยการ
“ทำบุญ” อุทิศทรัพย์สินกำลังคนเพื่อศาสนา และใช้จ่ายไปกับสินค้าแสดงสถานภาพทางสังคม เพื่อ
เป็นการแสดง “บารมี” ซึ่งมีนัยถึงความขัดแย้งทางการเมืองและแย่งชิงกำลังแรงงาน ทำให้เกิดการ
กระจายความมั่งคั่งไปสู่เศรษฐกิจโดยรวม โดยมีสามัญชนที่เกี่ยวข้อง คือ บรรดา “พ่อค้า” เหล่า
“ช่างฝีมือ” และ กลุ่มคนในศาสนจักร โดยเฉพาะ “ข้าพระ” เป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์ ทำให้
สามัญชนเหล่านี้มีโอกาสสะสมความมั่งคั่งด้วย และในที่สุดกลุ่มคนเหล่านี้ก็มีกำลังศักยภาพมากพอ ที่
จะกระโจนเข้าสู่ “วงจรรบริโภคทางสังคม” (The Circle of Social Consumption) เช่นเดียวกับชน
ชั้นสูง ซึ่งยิ่งส่งผลให้เกิดความต้องการบริโภคสูงขึ้นในทุก ๆ ด้าน กระตุ้นให้เกิดการขยายกำลังการผลิต
สินค้าประเภทต่าง ๆ ทั้งสินค้าจำเป็นพื้นฐาน และโดยเฉพาะสินค้าที่เป็นเครื่องแสดงสถานภาพ
ทางสังคม ทำให้สินค้าไหลเวียนผ่านระบบ “ภาค” ในปริมาณสูง กระตุ้นตลาดให้คึกคัก เศรษฐกิจ
รุ่งเรือง สามัญชนในยุคนี้ จึงกลายเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจอย่างปฏิเสธไม่ได้

6.3 ระบบเศรษฐกิจของล้านนา เป็นระบบเศรษฐกิจแบบตลาดภายใต้โครงสร้างแบบจารีต (Traditional Market Economy)

ระบบเศรษฐกิจโดยภาพรวมในยุคทองของล้านนา ไม่ได้เป็นระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพ (Sufficiency Economy) แต่เพียงด้านเดียว เนื่องจากในด้านหนึ่งนั้น แม้ว่าประชากรส่วนใหญ่จะมีพื้นฐานในทางเกษตรกรรม คือเป็น “สังคมชาวนา” และผู้ประกอบการค้า นั้นเป็น “ชาวนาพ่อค้า” แต่การทำนาไม่สามารถตอบสนองความจำเป็นทั้งหมดในทางเศรษฐกิจได้ เนื่องจากข้อจำกัดด้านภูมิศาสตร์และทรัพยากร ที่ไม่มีทางตอบสนองผู้คนได้อย่างพอเพียงในทุก ๆ ด้าน ความอยู่รอดของผู้คนภายในระบบเศรษฐกิจล้านนาในอีกด้านหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับ “การค้า” ซึ่งเป็นการกระจายทรัพยากรให้ทั่วถึง ทำให้ประชากรชาวล้านนาส่วนใหญ่ เป็น “ผู้ผลิตถึงผู้ค้า” คือแม้จะมีพื้นฐานในการทำเกษตรกรรม แต่ก็กระตือรือร้นในการทำการค้าด้วย

โดยเฉพาะในกรณีที่สังคมของล้านนา ไม่ได้มีเพียงด้านของการบริโภคเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น แต่ยังมี “การบริโภคทางสังคม” โดยเฉพาะการทำบุญในทางพุทธศาสนา ซึ่งมีความสำคัญไม่แพ้กัน ทำให้ชาวล้านนา ทำการผลิต หรือประกอบการค้าเพื่อให้ได้กำไรเกินกว่าเพียงเพื่อยังชีพ ยังไม่นับถึงภายใต้โครงสร้างศักดินา ที่สามัญชนมีพันธะต้องเสี้ยวส่วยภาษี และเกณฑ์แรงงาน ทำให้การผลิตเพียงเพื่อยังชีพนั้นแทบเป็นไปได้ ดังนั้นแท้จริงแล้วการผลิตและประกอบกิจการนั้นเพื่อเป็นไปเพื่อการสะสม “ที่ดิน” (๕) หรือทุน เพียงแต่โดยปกติของกลไกของรัฐศักดินาที่มีความพยายามในการขูดรีดแรงงาน และผลผลิตส่วนเกิน (Surplus) นั้น ไม่ได้เอื้อให้สามัญชนสามารถสะสม “ที่ดิน” ได้มากนัก

อย่างไรก็ตาม โดยธรรมชาติของรัฐศักดินาจารีตล้านนาที่มีอำนาจควบคุมชีวิตผู้คนได้น้อย โพรส่วนใหญ่เป็นไพร่ส่วย และรัฐได้ประโยชน์จากการยอมให้อิสระระดับหนึ่งแก่ไพร่ไปทำกิน โดยได้รับส่วย-ค่าคน และได้ประโยชน์จากการกระตุ้นตลาดการค้าเพื่อให้มีสินค้าหมุนเวียนเข้ามาสำหรับแปรเป็นสินค้าในการค้าทางไกลของรัฐ มากกว่าการกะเกณฑ์ผลผลิตและแรงงานจากไพร่โดยตรง ทำให้สามัญชนส่วนหนึ่งค่อนข้างมีอิสระจากรัฐ และมีช่องทาง-โอกาสสะสม “ที่ดิน” ทั้งนี้โดยที่ความเชื่อเรื่องบุญ-บารมี และความศรัทธาในพุทธศาสนา นับเป็นแรงจูงใจและเป้าหมายหลักในการผลิตและสะสม “ที่ดิน” ของผู้คน มากกว่าที่จะทำไปเพียงเพื่อยังชีพเท่านั้น

ยิ่งการเข้ามาของยุคแห่งการค้าในระดับภูมิภาค (Age of Commerce) และการก้าวเข้าสู่ยุคทอง (Golden Age) ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 14-16 รวมถึงผลจากการกระจายถ่ายเททรัพยากรผ่านกระบวนการบริโภคทางสังคม และวงจรการบริโภคทางสังคม ทำให้ตลาดการค้าคึกคัก มีการจับจ่ายใช้สอยทั้งในการทำบุญและใช้จ่ายในระบบภาค ทำให้มีการใช้เงินตราแลกเปลี่ยนภายในระบบ

เศรษฐกิจมากขึ้น ผลักดันให้เกิดความก้าวหน้าในการผลิตและปรับปรุงระบบเงินตราในระดับหนึ่ง จนร่องรอยเศรษฐกิจแบบเงินตรา (Money Economy) เริ่มก่อตัวขึ้น และผู้คนจำนวนหนึ่งเริ่มทำการ “ผลิตเพื่อขาย” โดยมีจุดมุ่งหมายในการ “สะสมสิน” เพื่อการ “บริโภคทางสังคม” ทำให้เริ่มปรากฏ “หน่ออ่อน” ของเศรษฐกิจแบบตลาด (Market Economy) ทว่าโครงสร้างโดยภาพรวมยังคงอยู่ในระบบศักดินา ที่รัฐและมูลนายยังคงมีอำนาจในการผูกขาดปัจจัยการผลิต และผูกขาดตลาดในระดับหนึ่ง ทำให้ไม่เกิดตลาดเสรีอย่างแท้จริง ส่วนผู้คนซึ่งเป็นแรงงานนั้นยังไม่ใช่แรงงานเสรีเต็มที่ แต่เป็น “แรงงานกึ่งเสรี” กล่าวคือยังมีพันธะต่อรัฐเช่นด้วยภาษีและการเกณฑ์ แต่สามารถออกไปประกอบการ เพื่อสร้างความมั่งคั่งให้ตนเองได้ ภาวะเช่นนี้จึงอาจเรียกได้ว่าระบบเศรษฐกิจของล้านนาในยุคนี้เป็น “ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดภายใต้โครงสร้างแบบจารีต” (Traditional Market Economy) ก็ว่าได้

ความรู้เรื่องของล้านนาภายใต้ระบบเศรษฐกิจเช่นนี้ในช่วงยุคทอง แม้ยังมีข้อจำกัด แต่ก็ทำให้เกิดความเจริญเติบโตในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านการค้า การผลิต สามัญชนจึงมีช่องทางในการสร้างฐานะ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอันละเอียดอ่อนขึ้นภายในโครงสร้างทางสังคม กล่าวคือได้เกิดการแตกตัวย่อย ๆ ขึ้นภายในโครงสร้างทางชนชั้น โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นไพร่ เกิดการจัดลำดับทางสังคมที่ละเอียดอ่อนมากขึ้น ลำดับทางชนชั้นที่แม้จะเริ่มแตกย่อยมากขึ้น แต่เส้นแบ่งระหว่างชนชั้นไพร่ก็ค่อนข้างพร่ามัวเช่นกัน การเปลี่ยนสถานภาพจึงเกิดได้ง่าย สังคมในยุคนี้จึงเริ่มมีความซับซ้อนมากขึ้น นอกจากนี้เศรษฐกิจในยุคทอง ส่งผลให้จำนวนประชากรและชุมชนเมืองขยายตัว เป็นพื้นฐานให้รัฐมีกำลังมากพอที่จะขยายปริมณฑลอำนาจออกไปได้ทุกทิศทุกทาง รวมถึงส่งผลให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในด้านวรรณกรรม ทำให้เกิดยุคทองของวรรณกรรมทางศาสนา และเกิดหน่ออ่อนของ “วรรณกรรมเพื่อความบันเทิง” ที่มีลักษณะการเสพแตกต่างไปจากเดิม และน่าสังเกตว่ามีร่องรอยบทบาทและตัวตนของสามัญชนที่แฝงเร้นอยู่ในวรรณกรรมเหล่านี้อีกด้วย

6.4 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาในประเด็น “ระบบเศรษฐกิจของล้านนาในช่วงยุคทอง” เป็นเพียงการกรุยทางเพื่อเสนอแนวคิดในเบื้องต้นเท่านั้น คงมีรายละเอียดอีกมากที่ควรได้รับการพิจารณาศึกษา พิสูจน์ หรือตรวจสอบ ต่อไปในอนาคต หลายประเด็นที่สำคัญแต่ได้กล่าวอย่างย่อในที่นี่ และต่อเนื่องจากการศึกษานี้ แต่ผู้ศึกษาไม่ได้กล่าวเอาไว้ ควรได้รับการศึกษาต่อยอดสืบไป เช่น ประเด็นระบบช่วยระบบไพร่ การค้าทางไกล ระบบเงินตรา ประวัติศาสตร์เกษตรกรรม โดยเฉพาะ ประเด็นเกี่ยวกับระบบแรงงานในยุคจารีตซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ ประเด็นทางเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการเมือง ประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และประเด็นทางด้านประวัติศาสตร์สังคม ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจว่า “สามัญชน” มีที่ทางอย่างไรในประวัติศาสตร์ล้านนา